

NASTAVA JEZIČKIH I NEJEZIČKIH SADRŽAJA NA STRANOM JEZIKU – PREDLOG MODELA KURSA ZA USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA U CLIL KONTEKSTU

Metoda CLIL (engl. *Content and Language Integrated Learning*) podrazumeva dvojezičnu nastavu koja se odvija na stranom i maternjem jeziku. U ovom kontekstu nastave učenici usvajaju nejezičke sadržaje (nastavni predmet) posredstvom stranog jezika. Na taj način strani jezik se usvaja istovremeno sa određenim nejezičkim predmetom (Marsh, 2002). Ovakav integrisani pristup podrazumeva da nastavnik nejezičkog predmeta u CLIL kontekstu mora da unese pojedine aspekte stranog jezika u svoju nastavu, dok na isti način nastavnik stranog jezika mora da prožme svoju nastavu sa sadržajem nejezičkih predmeta (Dale & Tanner, 2012). S tim u vezi, plansko usavršavanje nastavnika stranog jezika i predmetnog nastavnika u CLIL kontekstu predstavlja neophodan zadatak u obrazovnom sistemu Srbije koji nadležne institucije još nisu ispunile. U radu su prikazani modeli usavršavanja nastavnika u različitim zemljama koji ujedno predstavljaju smernice za definisanje predloženog modela kursa koji bi se organizovao na Filološkom fakultetu u Beogradu za potrebe CLIL nastave u Srbiji. Pored toga, na osnovu opisa zakonskog okvira za dvojezičnu nastavu i primera organizacije nastave i aktivnosti dvojezične italijansko-srpske sekcije Treće beogradske gimnazije izdvojeni su relevantni aspekti ovakvog oblika nastave koji ukazuju na složenost strukture i na neophodnost konstatnog i sistemski rešenog usavršavanja nastavnika u CLIL kontekstu.

Ključne reči: dvojezična nastava, nastavnik nejezičkog predmeta na stranom jeziku, nastavnik stranog jezika, usavršavanje nastavnika u CLIL nastavi, Treća beogradska gimnazija, italijansko-srpska sekcija, predlog modela CLIL kursa, obrazovni sistem Republike Srbije

UVOD

Tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka sve više škola u Evropi počelo je da, u skladu sa pravom na bilingvalno obrazovanje, uvodi u nastavu dva jezika, od kojih jedan nije maternji jezik učenika. Primarni razlog

za ovaj postupak nalazimo u želji da se očuvaju manjinski jezici kojima pretila opasnost od nestajanja usled nepreduzimanja odgovarajuće zaštite, kao i u nameri da se obogati izbor jezika u nastavi i ujedno poboljša njihovo usvajanje. Na kraju XX i početkom XXI veka glavni pokretač u razvijanju ovakve svesti je Evropska komisija koja, u skladu sa težnjom za očuvanjem i razvijanjem višejezične i višekulturne Evrope, zahteva od svake zemlje članice da čuva manjinske jezike koji su prisutni na njenoj teritoriji. Takođe, komisija smatra da je poželjno da svaki građanin Evropske zajednice govori tri jezika, od kojih je jedan maternji. U vezi sa tim, istakli bismo da je od posebnog značaja predlog Evropske komisije da se koristi jedan strani jezik Evropske unije kao posredni jezik u nastavi, što upravo predstavlja osnov za bilingvalnu nastavu (Coonan u Balboni, 1999:57).

Godine 2000. Ministarstvo obrazovanja Srbije pokrenulo je nekoliko projekata koje su podržali mnoge međunarodne institucije poput Svetske banke i Saveta Evrope sa ciljem da se osavremeni opšti obrazovni sistem u zemlji. S tim u vezi, predviđen je novi kurikulumni okvir za strane jezike koji podrazumeva centralni položaj učenika u nastavnom procesu, kao i interdisciplinarni i modularni pristup nastavi. Takođe, ovim kurikulumom predviđeno je da se najmanje dva strana jezika uče tokom dvanaest godina osnovnog i srednjeg obrazovanja, kao i tri ili više jezika sa statusom izbornih predmeta. U okviru ovog projekta omogućeno je i uvođenje dvojezične nastave na stranom jeziku u osnovnoj i srednjoj školi (Filipović et al., 2007:234).

S tim u vezi, dvojezično obrazovanje sve je prisutnije u obrazovnim sistemima mnogih zemalja. Dvojezična nastava zasnovana na metodi CLIL (engl. *Content and Language Integrated Learning*) podrazumeva nastavu koja se odvija na stranom i maternjem jeziku. Naime, u ovoj metodi integriše se podučavanje nastavnog predmeta iz školskog kurikuluma i stranog jezika.

Iz ovakvog integrisanog koncepta nastave stranog jezika i nejezičkog predmeta, proizilazi potreba da nastavnik nejezičkog predmeta podučava svoj predmet kroz strani jezik, tačnije, da pomogne učeniku da nauči istovremeno i strani jezik i sadržaj nejezičkog predmeta u okviru svog predmeta. Na sličan način, nastavnik stranog jezika teži da poveže učenje nejezičke sadržine sa usvajanjem stranog jezika, najčešće razvijanjem akademske kompetencije preko zadataka vezanih za nejezički predmet (Dale & Tanner, 2012).

U radu su prikazani pojedini modeli organizacije nastave na stranom jeziku u vezi sa jezičkim nivoom nastavnika nejezičkih predmeta i

oblicima usavršavanja nastavnika koj su relevantni za temu i cilj našeg rada. S tim u vezi, detaljnije su prikazani modeli nastave u Italiji i u Srbiji (na primeru Treće beogradske gimnazije, dvojezična nastava na srpskom i italijanskom jeziku). Cilj našeg rada jeste da na osnovu primera različitih oblika CLIL nastave, zahteva koji se postavljaju pred nastavnike nejezičkih predmeta na stranom jeziku i modela za njihovo usavršavanje, pružimo moguće smernice za usavršavanje nastavnika u oblasti CLIL metode u obrazovnom sistemu Republike Srbije.

CLIL nastava: osnovne karakteristike

CLIL nastava odnosi se na poseban oblik nastave koji podrazumeva integrisano usvajanje stranog jezika (ili bilo kog drugog jezika različitog od maternjeg) i novih sadržaja (Coyle et al. 2010:1). Fokus nastave podjednako je usmeren na strani jezik i na nejezički sadržaj određenog predmeta. Na osnovu korišćenja stranog jezika u ovom kontekstu koristi se termin „posrednički jezik“ (engl. *vehicular language*)¹ kako bi se jasnije prikazala njegova uloga u ovom obliku nastave (Serragiotto, 2003:3). Nastava u CLIL kontekstu može biti usmerena na jedan određeni nejezički sadržaj (na primer na istoriju, sociologiju ili neki drugi nastavni predmet) ili na neku tematsku oblast koja objedinjuje prirodne i društvene nauka (kao što je obrada teme o ugroženim životinjskim vrstama ili zaštiti čovekove sredine i slično). Takođe, ovaj oblik nastave može se odnositi na obradu akademskih tema i tekstova na stranom jeziku, kao i na posebne tematske kurseve za učenike koji prate nastavu stranog jezika (Crandall u Spolsky, 1999). Neophodno je naglasiti da CLIL ne predstavlja novi oblik nastave stranih jezika, kao ni nejezičkih predmeta. Reč je pre svega o metodi koja podrazumeva inovativno stapanje ova dva oblika nastave (Coyle et al. 2010:1).

Najčešće se kao dobre strane CLIL nastave navode sledeći aspekti (Bentley, 2010:6): uvođenje novih pojmova kroz kurikulum posredstvom nematernjeg jezika, usavršavanje produktivnih veština jezika iz oblasti kurikularnih predmeta, usavršavanje znanja u vezi sa kurikularnim pred-

1 U literaturi se koristi i termin vehikularni jezik za strani ili drugi jezik u kontekstu CLIL nastave. U našem radu opredelili smo se za termin „posrednički jezik“ jer smatramo da preciznije i jasnije određuje pojam govornicima srpsko(hrvatskog) jezika.

metima i sa ciljnim jezikom, jačanje učenikovog samopouzdanja na ciljnom i maternjem jeziku, upotreba raznovrsnog didaktičkog materijala koji podstiče razvoj kognitivnih vještina, kurikularni predmet postaje glavni fokus nastavnog materijala kao i razvijanje društvenih vrednosti zajednice kod učenika. Rezultati poređenja učenika osnovne škole koji su učili engleski jezik u okviru tradicionalne nastave stranog jezika i onih koji su učili jezik u CLIL kontekstu ukazuju na bolje rezultate CLIL nastave: učenici imaju veće samopouzdanje u upotrebi stranog i maternjeg jezika, razvijeniji vokabular i poznavanje pojmova na oba jezika, raznovrsniji i bogatiji leksički fond, kao i viši nivo znanja engleskog jezika. Na srednjoškolskom nivou, učenici koji su pratili CLIL nastavu pokazuju bolje rezultate u vladanju stranim jezikom, ali se istovremeno ovi rezultati pozitivno odražavaju i na maternji jezik. Takođe, rezultati testiranja znanja iz nejezičkog predmeta približno su slični rezultatima učenika koji su nastavu pratili na maternjem jeziku. Pored toga, neurološke analize ukazuju da je kod učenika koji pohađaju CLIL nastavu zastupljena veća kognitivna aktivnost tokom učenja (ibidem).

U vezi sa razvojem jezičkih kompetencija istakli bismo dve osnovne razlike između tradicionalne nastave stranog jezika i CLIL nastave. Kanadski stručnjak Jim Cummins (Cummins, 1984) razlikuje dva oblika kompetencija koje učenik može razviti u zavisnosti od primenjenih pristupa i metoda u nastavi: osnovne međuljudske komunikativne sposobnosti (engl. *Basic Interpersonal Communicative Skills* - BISC) i kognitivnu akademsku jezičku sposobnost (engl. *Cognitive Academic Language Proficiency* - CALP). Naime, BISC kompetencija odnosi se na kompetencije u vezi sa opštim i svakodnevnim temama koje učenik usvaja u okviru tradicionalne nastave jezika. Međutim, u CLIL nastavi učenik dostiže složenu i razrađenu CALP kompetenciju sa višim kognitivnim nivoom koji se odnosi na apstraktne pojmove svojstvene određenim naučnim disciplinama (Serragiotto, 2003:5).

Pored razumevanja odnosa između stranog jezika i nejezičkog predmeta, neophodno je razmotriti pojam sadržaja u CLIL nastavi jer on predstavlja više od jednog nastavnog predmeta, kao što su Geografija, Biologija ili Fizika. S tim u vezi, Kojl (Coyle et al. 2010:28) ističe da se sadržaj može kretati od elemenata preuzetih iz nacionalnih programa do projekata koji obuhvataju interdisciplinarne oblasti i istraživački rad koji se može odnositi na različite teme kao što su: klimatske promene, internet, zaštita čovekove sredine i slično. CLIL nudi mogućnosti, u okviru nastavnog programa i van njega, za proširivanje znanja i usvajanja različitih vještina. Značajno je istaći da se međusobni odnos jezika i sadržine ne sme zanemariti.

Pored toga, Dejl i Taner (Dale & Tanner, 2012:12, 13) ističu značaj takozvanog individualnog značenja koji učenik stvara sa novim sadržajima povezujući ih sa već poznatim sadržajima. Tako, u učenju u CLIL nastavi učenik povezuje nove ideje i sadržaje na stranom jeziku sa već usvojenim na maternjem. Takođe, ove autorke posebno ističu razvoj interekulturne svesti: didaktički materijali u vezi sa nejezičkim predmetima na stranom jeziku sadrže i kulturne aspekte zemlje čiji se jezik uči. Osim toga, učenici koji pohađaju CLIL nastavu imaju više prilika da budu u kontaktu sa stranom kulturom od učenika koji uče strani jezik u okviru tradicionalne nastave posredstvom školskih razmena, video konferencija i raznih projekata sa školama u inostranstvu.

Usavršavanje nastavnika u CLIL-u : evropska iskustva

Na osnovu evropskih iskustava moguće je uočiti da se nastavnici usavršavaju, pre svega, u stranom jeziku koji koriste kao posredni jezik u nastavi, potom u kreiranju i adaptaciji didaktičkog materijala, u tehnikama i metodama rada kao i u kontinuiranom preispitivanju svoje uloge u odnosu na nastavnike stranog jezika, drugih nejezičkih predmeta i na lokalnu zajednicu i roditelje.

Pored nastavnika stranog jezika, okosnicu CLIL metode čine nastavnici nejezičkih predmeta koji treba da adekvatno koriste strani jezik. U najvećem broju slučajeva od nastavnika nejezičkih predmeta u CLIL nastavi zahteva se da poseduju nivo C1 iz stranog jezika, a kao minimalan nivo B2 ZERO-a. Ovi propisi razlikuju se od zemlje do zemlje, tako se npr. u Italiji traži nivo C1, ali je dozvoljeno da se uključi u nastavu i nastavnik koji poseduje B2 nivo.² U Poljskoj se, na primer, traži da svi nastavnici poseduju nivo B2 ili B2+ iz jednog stranog jezika. Pored toga, nastavnik treba da se usavršava u još jednom predmetu, te ukoliko se nastavnik nejezičkog predmeta odluči da to bude strani jezik, tada mora posedovati nivo C2 (Eurydice, 2006:44). U Mađarskoj se zahteva da nastavnik u CLIL nastavi poseduje sertifikat za strani jezik B2 ili C1 (ibid: 43). Takođe, u školama su zastupljeni takozvani timovi za strane jezike. Svaki tim ima

2 http://www.indire.it/lucabas/lkmw_file/bandiConcorsi/Bando%20CLIL%20-%20Invito%20e%20linee%20guida.pdf

svog predsednika koji je odgovoran za rad svoje grupe. Timovi neguju saradnju u vidu sastanaka i međusobnih poseta časovima.

Poznavanje stranog jezika za nastavnike uključene u ovaj oblik nastave jeste od primarne važnosti, ali nije jedina kompetencija koju treba da steknu. Postoji još mnogo elemenata koje bi trebalo da usavrše kako bi funkcionalno i stručno obavljali svoj posao. Stoga je praksa u mnogim zemljama organizovanje CLIL kurseva za nastavnike i to najčešće pri Univerzitetima. S tim u vezi, izdvojili bismo specijalizovane kurseve za engleski kao posrednički jezik pri Univerzitetu u Kembridžu,³ za koji se traži od nastavnika da poseduju znanje jezika od nivoa B1 do nivoa C2 ZERO-a, u zavisnosti od modula za koji se opredele nastavnici.⁴ Univerzitet u Oksfordu, na primer, za svoje CLIL kurseve zahteva da nastavnici poseduju nivo B2 za engleski jezik, dok nude pored kurseva iz CLIL metodologije i kurseve za usavršavanje stranog jezika kao posrenog.⁵

U vezi sa usavršavanjem nastavnog kadra i stručne podrške u Španiji (Eurydice, 2006) nije predviđena CLIL obuka pre uključenja nastavnika u nastavu, iako su se u poslednje vreme pojavili određeni master kursevi koji su usko povezani sa metodologijom CLIL-a. Sa druge strane, određeni centri za usavršavanje nastavnika (engl. *Teacher Training Centres*) organizuju kurseve stranih jezika i metodike nastave koje nastavnici mogu „pohađati direktno“ ili pratiti posredstvom interneta (tzv. *on-line* kursevi). Pored toga, nastavnici angažovani u dvojezičnoj nastavi imaju i podršku države koja im omogućava da pohađaju CLIL kurseve u inostranstvu. Takođe, moguće je da škola povremeno obezbedi asistenta za strani jezik (engl. *language assistant*) preko Evropske komisije za program permanentnog obrazovanja čiji je zadatak da sarađuje sa nastavnikom nejezičkog predmeta, kao i sa nastavnikom stranog jezika.

Kad je reč o didaktičnim materijalima u CLIL nastavi treba napomenuti da prevodjenje knjiga s maternjeg jezika na strani nije dalo dobre rezultate. Tako na primer, u Španiji (Eurydice, 2006) većina nastavnika samostalno priprema materijale za CLIL nastavu. Nastavnici se posebno

3 TKT (Teaching Knowledge Test): CLIL (<https://www.teachers.cambridgeesol.org/ts/teachingqualifications/clil>)

4 https://www.teachers.cambridgeesol.org/ts/digitalAssets/113848_5282_0Y01_TKT_CLIL_Handbook_w.pdf

5 <http://www.esl-languages.com/en/initial-refresher-course-teachers/clil-course-types.htm>

oslanjaju na vizuelna sredstva, ludičke aktivnosti, kao i na savremene informacione tehnologije od kojih je najviše zastupljen Internet.

U Evropskim školama za predmete u kojima se koristi strani jezik kao posredni, nastavnici samostalno pripremaju materijale u skladu sa potrebama razreda. Stoga nastavni materijali mogu biti donekle izmenjeni u odnosu na traženi nivo, dok nastavnici mogu da pripreme u okviru njihovog predmeta višejezične rečnike stručnih termina kako bi bili sigurni da su učenici usvojili određenu terminologiju na maternjem i na stranom jeziku. S obzirom na to da su roditelji učenika često zabrinuti za mogućnost usvajanja apstraktnih sadržaja na stranom jeziku u okviru društvenih nauka, povremeno se organizuju sastanci između nastavnika i roditelja kako bi nastavnici izložili trenutna stanja i rezultate u okviru programa za društvene nauke (Beardsmore, 1993: 121 – 155).

Usavršavanje nastavnika u CLIL-u: Italija

U skladu sa školskom reformom za srednje škole koja predviđa uvođenje nastave na stranom jeziku jednog nejezičkog predmeta u poslednjoj godini gimnazija i stručnih škola i u poslednje tri godine u gimnazijama jezičkog smera, u Italiji se od školske 2012/2013. godine organizuju CLIL kursevi za nastavnike srednjih škola na celokupnoj teritoriji zemlje. Za organizaciju kurseva odgovorna je takozvana Nacionalne agencije za razvoj školske autonomije pri Ministarstvu obrazovanja, Univerziteta i nauke Republike Italije, koja je objavila u posebnom dekretu uslove za organizaciju kurseva, kao i njihov sadržaj⁶. U opisu predviđenih kurseva pri italijanskim univerzitetima, istaknuto je da nastavnici srednjih škola koji pohađaju kurseve moraju posedovati sertifikat stranog jezika koji odgovara nivou C1 ili eventualno nivou B2, pod uslovom da pohađaju kurs jezika na nivou C1. Pored kurseva, predavačima i polaznicima kurseva Agencija je obezbedila mrežu preko koje je moguće razmenjivati iskustva i didaktičke materijale. Kursevi obuhvataju teorijski uvod u vezi sa osnovnim didaktičko-metodološkim aspektima CLIL nastave i specifičnom didaktikom određenih

6 Dekret br. 211 Nacionalne Agencije za razvoj školske autonomije (it. *Agenzia Nazionale per lo sviluppo dell'Autonomia Scolastica*), 26. 06. 2012. Ministarstvo obrazovanja, Univerziteta i nauke Republike Italije

nejezičkih predmeta na posredničkom jeziku, kao i praktični deo u vezi sa CLIL metodologijom za prirodne i društvene nauke za engleski, francuski, nemački ili španski jezik. Dekretom su takođe izdvojeni nejezički predmeti koji mogu biti predmet kurseva: Filozofija, Istorija, Istorija umetnosti, Fizika, Matematika, Prirodne nauke i Fizičko vaspitanje (pass.).

Za usavršavanje nastavnika koji će biti uključeni u CLIL nastavi predviđena je obuka nastavnika na univerzitetima. Ove specijalizovane kurseve će voditi nastavni kadar sa iskustvom u radu u CLIL nastavi. Za nastavnike srednjih škola, koji budu pohađali ove vrste kurseva i steknu sertifikate za CLIL nastavu, Ministarstvo za prosvetu i nauku Republike Italije nije predvidelo dodatnu finansijsku nadoknadu, već će nastavnici steći određene kredite koje Ministarstvo treba u predstojećem periodu da precizno definiše.⁷

Bilingvalna nastava u Trećoj beogradskoj gimnaziji: istorijat i zakonski okviri

Od školske 2004/2005. godine odlukom Ministarstva prosvete i sporta u Osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“ i u Trećoj beogradskoj gimnaziji uvedena je bilingvalna nastava na stranom jeziku. S obzirom na to da zakon ne dozvoljava u osnovnoj školi nastavu na stranom jeziku, u Osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“ nastava se sprovodi na osnovu ogle-da dvojezične nastave na srpskom i francuskom jeziku u osnovnom obrazovanju i vaspitanju. U Trećoj beogradskoj gimnaziji nastava se odvija na osnovu projekta dvojezična nastava na srpskom i francuskom jeziku, odnosno na srpskom i italijanskom jeziku (Vučo, 2006:41). Reč je o takozvanom dualnom programu koji podrazumeva upotrebu maternjeg (srpski) i stranog jezika (italijanski) u podučavanju određenih predmeta tokom celokupnog školovanja (ivi,51).

U Rešenju Ministarstva prosvete i sporta kojim se Trećoj beogradskoj gimnaziji daje saglasnost da se, počev od školske 2004/2005. godine, u posebnim odeljenjima prvog razreda ostvaruje deo nastavnog programa i

7 Okrugli sto *CLIL: Una finestra sul futuro*, održan 9. maja 2012. godine na Univerzitetu u Torinu u organizaciji Nacionalne Agencije za razvoj školske autonomije Pijemonta (ital. *Agenzia Nazionale per lo sviluppo dell'Autonomia Scolastica, Piemonte*) pri Ministarstvu prosvete.

plana na francuskom, odnosno italijanskom jeziku, istaknuto je da je predviđeno da se dvojezična nastava ostvaruje u sva četiri razreda gimnazije po propisanom nastavnom planu i programu za gimnazije na srpskom jeziku u obimu od najmanje 55%, a najviše 70% od ukupnog fonda časova na godišnjem nivou, i ostvarivanje dela nastave na francuskom odnosno italijanskom jeziku u obimu od najmanje 30% a najviše 45% od ukupnog fonda časova na godišnjem nivou (Vučo, 2006:42).

Takođe, u Rešenju Ministarstva prosvete i sporta nalazimo i podatak da se polaganje mature vrši u skladu sa zakonima o srednjoj školi i osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, uz obavezu da učenici najmanje jedanaest nastavnih predmeta polažu na francuskom, odnosno italijanskom jeziku, u pismenoj formi i usmeno (Vučo, 2006:42).

Godine 2015. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja donosi „Pravilnik o bližim uslovima za ostvarivanje dvojezične nastave“⁸ kojim se utvrđuju uslovi za dvojezično ostvarivanje programa dvojezične nastave na srpskom jeziku, odnosno nacionalne manjine i stranom jeziku. Pravilnikom je propisana mogućnost uvođenja dvojezične nastave u šestom i sedmom razredu osnovne škole, kao i prvom razredu srednje škole. Pored definisanja neophodnih nivoa znanja jezika učenika za svaki od navedenih razreda u cilju organizovanja ispita za proveru znanja (A1.1 za šesti razred, A1.2 za sedmi razred i A2 za prvi razred srednje škole prema Zajedničkom evropskom okviru za žive jezike), pravilnikom je određen i neophodan jezički nivo za predmetne nastavnike. Naime, od nastavnika se zahteva da poseduje kao najmanji nivo B2, sa obavezom da u toku narednih pet godina dostigne nivo znanja C1. Dokaz o znanju jezika podrazumeva posedovanje odgovarajućeg sertifikata o položenom ispitu na akreditovanoj visokoškolskoj ustanovi koja ostvaruje akreditovane studijske programe iz stranog jezika u Srbiji ili međunarodno priznatog sertifikata. Za predmetnog nastavnika koji poseduje znanje stranog jezika na nivou B1 predviđeno je da realizuje nastavu u saradnji sa nastavnikom stranog jezika ili sa stranim lektorom. Pored toga, za predmet našeg rada relevantan je i modalitet realizacije nastave: određeni predmeti mogu se izvoditi minimalno sa 30%, odnosno sa maksimalno 45% od ukupnog godišnjeg fonda časova tih predmeta na stranom jeziku. Pored toga, pravilnik propisuje da se odabrane teme iz određenih predmeta ostvaruju na stranom jeziku u skladu sa CLIL metodom.

8 „Službeni glasnik RS“, br. 105/2015, 50/2016

Pored pomenutih dokumenata kojima se određuju zakonski okviri rada dvojezičnih odeljenja, 2017. godine potpisan je Memorandum o saradnji (ital. *Memorandum d'intesa*)⁹ koji predstavlja deo sporazuma o međukulturnoj saradnji između Republike Italije i Republike Srbije¹⁰. Memorandum podrazumeva bilateralnu saradnju u cilju razvoja dvojezičnih srpsko-italijanskih odeljenja u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Republici Srbiji. U sporazumu se navodi da će italijanska strana pružiti podršku dvojezičnim školama u vidu slanja lektora za italijanski jezik koji će izvoditi nastavu italijanskog jezika i drugih predmeta na italijanskom jeziku dok se lokalni nastavnici ne obuče da izvode samostalno nastavu. Pored toga, podrška italijanske strane ogleda se i u doprinosu školama kroz nastavna sredstva i multimedijalne didaktičke materijale, kao i obezbeđivanju stipendija za nastavnike u cilju kontinuiranog usavršavanja.

Nastavni kadar u CLIL-u u Trećoj beogradskoj gimnaziji (italijanski jezik)

U Trećoj beogradskoj gimnaziji se od školske 2004/2005. godine koristi dualni program koji podrazumeva upotrebu srpskog i italijanskog jezika u podučavanju određenih predmeta tokom celokupnog školovanja (Vučo 2006:51). Određene predmete predaju lokalni nastavnici koji, pored određenog nivoa poznavanja stranog jezika, moraju imati i priznato univerzitetsko znanje nejezičke materije koju predaju. U cilju ostvarivanja navedenih zahteva predavači uključeni u bilingvalni projekat pohađaju kurseve italijanskog jezika u organizaciji Italijanskog instituta za kulturu u Beogradu, kao i kurseve jezika pri Univerzitetima za strance u Italiji (Vučo 2006: 52).

U školskoj 2016/17¹¹, pored nastave italijanskog jezika, nastava na stranom jeziku izvodi se iz sledećih predmeta: Latinski jezik, Logika, Fi-

9 Memorandum o saradnji između Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije i Ministarstva za spoljne poslove i međunarodnu saradnju Republike Italije u oblasti rada dvojezičnih srpsko-italijanskih odeljenja u Republici Srbiji, 14.03.2017, dostupan na sajtu Treće beogradske gimnazije: <http://www.trecagimnazija.edu.rs/memorandum-o-saradnji/>

10 http://www.ambbelgrado.esteri.it/ambasciata_belgrado/sr/i_rapporti_bilaterali/cooperazione%20culturale

11 Neobjavljeni izveštaj o radu bilingvalnih odeljenja u školskoj 2016/17. Autorke izveštaja: Biljana Mijajlović, rukovodilac aktiva za italijanski jezik i Dragana Pavović, rukovodilac aktiva za francuski jezik

lozofija, Građansko vaspitanje, Istorija, Fizika, Računarstvo i informatika. Pored ovih predmeta, u pripremi za vođenje nastave na stranom jeziku učestvuju dve profesorke koje predaju Matematiku, odnosno Sociologiju. Pored lokalnog kadra, u nastavu je uključena i lektorka za italijanski jezik koja predstavlja jedan od oblika podrške Republike Italije. Profesorka italijanskog jezika poseduje diplomu italijanskog jezika stečenu na Filološkom fakultetu u Beogradu, master studije i redovno pohađa seminare za nastavnike u okviru kontinuiranog usavršavanja, kako u Srbiji, tako i u Italiji. Profesorke koje izvode nastavu na stranom jeziku poseduju međunarodne sertifikate za sledeće jezičke nivoe: Latinski jezik – B2, Logika, Filozofija, Građansko vaspitanje – B1, Istorija – B1, Fizika – B2, Računarstvo i informatika – B1. Profesorke koje su u pripremi za realizovanje nastave na italijanskom jeziku stekle su juna 2017. sertifikate za kurseve pri Italijanskom institutu za kulturu za jezički nivo B1.

Saradnja profesorki koje izvode nastavu na italijanskom jeziku sa profesorkom italijanskog jezika i lektorkom za italijanski jezik podrazumeva: pripremu dodatnih didaktičkih materijala i testova, ocenjivanje usmenih i pisanih produkcija učenika, kao i direktnu saradnju na časovima.

U okviru aktivnosti u školskoj 2016/17. godini Treća beogradska gimnazija je u saradnji sa Ambasadam Republike Italije i Italijanskim institutom za kulturu u Beogradu organizovala različite manifestacije, predavanja, projekcije filmova, posete izložbama i koncertima prilikom obeležavanja državnih i verskih praznika (Nedelja italijanskog jezika, Dan Republike Italije, Božićni susreti i sl.). Pored toga, za učenike dvojezičnih odeljenja na srpskom i italijanskom jeziku organizuju se studijska putovanja u Italiju sa školama iz različitih italijanskih regija (Lombardija, Frjuli-Venecija-Đulija, Pulja, Sicilija i Kampania). Tom prilikom učenici borave u porodicama domaćina, pohađaju nastavu, obilaze kulturno-istorijske znamenitosti, muzeje i sl. Na ovaj način omogućava se učenicima da razviju interkulturene kompetencije, višejezičnost i višekulturnost, a poseban aspekt ovakvog načina školskih razmena ogleda se u obostranom razbijanju svake vrste predrasuda (up. Vučo, Zavišin, 2013). Takođe, učenici učestvuju i beleže zapažane rezultate u različitim međunarodnim takmičenjima u vezi sa italijanskim jezikom, književnošću i kulturom („Torkvato Taso i Sorrento“, „Olimpiadi di Italiano“ i sl.)¹².

12 Detaljnije o razmenama i takmičenjima na sajtu Treće beogradske gimnazije: <http://www.trecagimnazija.edu.rs/aktivnosti/dvojezicna-nastava/>

Smernice za usavršanje nastavnika: model CLIL kursa na Filološkom fakultetu u Beogradu.

Za uspešno sprovođenje CLIL nastave istakli bismo da je neophodno da nastavnik nejezičkog predmeta poseduje, pored solidnog znanja stranog jezika, i znanje u vezi sa posebnim tehnikama i metodama rada koje su svojstvene vođenju nastave na stranom jeziku. Tako je na primer, na osnovu prakse jedne od dvojezičnih škola u Mađarskoj primećeno da je od izuzetne važnosti za uspešno sprovođenje CLIL programa bliska saradnja između nastavnika koji učestvuju u programu, kao i da je od presudnog značaja kompetencija nastavnika koja se ne odnosi samo na poznavanje stranog jezika, već prevashodno na primenu posebnih didaktičkih metoda.¹³

U vezi sa tim, predlažemo organizovanje CLIL kursa pri Filološkom fakultetu i koji bi bio akreditovan za ovakav oblik usavršavanja za nastavnike¹⁴. Pored opisanih primera CLIL kurseva u raznim zemljama, teorijska i tematska osnova za postavku predloženog CLIL kursa za nastavnike predstavlja Evropski okvir za nastavnike u CLIL-u (engl. *European Framework for CLIL Teacher Education*)¹⁵. Pomenuti dokument predstavlja bogat izvor tema i objašnjenja pojmova relevantnih za nastavnike uključene u CLIL nastavu, te predstavlja značajan okvir prilikom definisanja kurikula za usavršavanje nastavnika.

Po ugledu na modele usavršavanja nastavnika u CLIL-u u kojima je predviđena specijalizovana obuka nastavnika pri univerzitetskim centrima (npr. „Ca' Foscari“ u Veneciji¹⁶) smatramo da bi bilo neophodno u okviru kontinuiranog usavršavanja nastavnika predvideti dva tipa kursa: prvi bi se odnosio na usavršavanje stranog jezika koji ima ulogu posrednog jezika u dvojezičnoj nastavi, dok bi drugi podrazumevao obuku nastavnika

13 <http://archive.ecml.at/mtp2/ensemble/results/Kapitanffy.htm>

14 Pored stručnjaka za strane jezike, na Filološkom fakultetu prisutni su eksperti koji izučavaju CLIL nastavu i deo su relevantnih komisija i radnih grupa odgovornih za implementiranje ove metode od početaka uvođenja CLIL-a u obrazovni sistem Srbije (u prvom redu prof. dr Julijana Vučo koja je započela izučavanje ove metode u akademskom kontekstu i obrazovala grupu stručnjaka koja se bave ovom tematikom u okviru naučnih istraživanja za posebne strane jezike).

15 Dostupan na: https://www.unifg.it/sites/default/files/allegatiparagrafo/20-01_2014/european_framework_for_clil_teacher_education.pdf

16 <https://www.unive.it/pag/9260/>

na polju metodike CLIL nastave za nastavnike stranih jezika i nastavnike nejezičkih predmeta. Ciljna grupa kursa jesu nastavnici stranih jezika i nejezičkih predmeta koji su uključeni u CLIL nastavu ili se pripremaju za realizaciju nastave na stranom jeziku. Takođe, smatramo da bi kurs bio od izuzetnog značaja i za stručna lica uključena u jezičko-obrazovnu politiku Republike Srbije koja bi imala priliku da steknu kompletnu sliku o karakteristikama i prednostima CLIL nastave, potrebama svih subjekata u nastavnom procesu i perspektivi ovog nastavnog metoda.

CLIL kursevi bi podrazumevali zajedničko učešće nastavnika stranog jezika i nastavnika nejezičkog predmeta s obzirom da su u nastavnoj praksi upućeni jedan na drugog ne samo iz organizacionih razloga (zajedničko prisustvo u nastavi, planiranje u izboru tema, preciziranje kriterijuma za ocenjivanje i sl.), već i iz didaktičkih. Naime, osim nastavnika stranog jezika, neophodno je da se jezičkim aspektima bavi i nastavnik predmeta koji vodi nastavu na stranom jeziku. Integrisani pristup podrazumeva da nastavnik nejezičkog predmeta u CLIL kontekstu mora da unese pojedine aspekte stranog jezika u svoju nastavu, dok na isti način nastavnik stranog jezika mora da prožme svoju nastavu sadržajem nejezičkih predmeta (Dale & Tanner, 2012). Tako, nastavnik nejezičkog predmeta treba da podučava svoj predmet kroz strani jezik, tačnije da pomogne učeniku da nauči istovremeno i strani jezik i sadržaj nejezičkog predmeta u okviru svog predmeta. Na sličan način, nastavnik stranog jezika teži da poveže učenje nejezičke sadržine sa usvajanjem stranog jezika, najčešće razvijanjem akademske kompetencije preko zadataka vezanih za nejezički predmet.

Uslovi za pohađanje CLIL kursa pri Filološkom fakultetu u Beogradu bili bi sledeći: za nastavnika stranih jezika posedovanje diplome master studija Filološkog fakulteta, dok nastavnik predmetne nastave mora da poseduje diplomu master studija specifičnog nejezičkog predmeta. Pored toga, za nastavnike predmetne nastave neophodno je znanje stranog jezika na nivou B1, odnosno B2.

U vezi sa tim, u okviru CLIL kursa bili bi organizovani posebno kursevi za usavršavanje stranih jezika u skladu sa potrebama nastavnika (od nivoa A2 do nivoa B2, odnosno C1). Ciljevi kurseva stranih jezika bio bi, pored razvoja osnovnih međuljudskih komunikativnih sposobnosti, i razvoj akademskih kompetencija na stranom jeziku, sa posebnim fokusom na razvoj opšte i specifične leksike određenog nejezičkog sadržaja, kao i veština i tehnika koje su neophodne u radu sa učenicima u nastavi na stranom jeziku (veština rezimiranja, parafraziranja, preformulacija i sl.). Naime, za usvajanje sadržaja na stranom jeziku u okviru nejezičkih predmeta

značajno da učenici primenjuju kognitivne strategije za učenje stranog jezika (Brown, 2000:125, 126) kao što su: ponavljanje (imitiranje jezičkih modela); prevođenje (korišćenje maternjeg jezika za razumevanje sadržaja i/ili za produkciju na stranom jeziku); grupisanje pojmova (klasifikacija sadržaja u skladu sa zajedničkim karakteristikama); hvatanje beležaka (izdvajanje glavnih ideja i informacija); preformulacije (kombinovanje poznatih elemenata na različite načine); kontekstualizacija (stavljanje reči ili rečenica u značenjski niz); elaboracija (povezivanje nove informacije sa usvojenim konceptima) i inferencija (korišćenje dostupnih informacija u cilju odgonetanja i pretpostavljanja značenja novih elemenata). S tim u vezi, smatramo da je neophodno da nastavnici usvoje ovakve tehnike u okviru individualnog usavršavanja stranog jezika kako bi bili osposobljeni da ih koriste u radu sa učenicima u okviru sopstevnog predmeta.

Predloženi kurs u vezi sa metodikom CLIL nastave obuhvatio bi sledeće tematske celine: značaj razvoja višejezičnosti i višekulturnosti u obrazovnom sistemu, zakonski okvir CLIL nastave u Republici Srbiji: trenutne mogućnosti i perspektive, specifičnosti CLIL nastave, ciljevi i prednosti CLIL nastave, dvojezična nastava, uloga stranog jezika u CLIL nastavi: razvijanje osnovnih međuljudskih komunikativnih sposobnosti (BISC) i akademske kompetencije na stranom i maternjem jeziku (CALP), saradnja nastavnika stranog jezika i nejezičkog predmeta, nastavne metode, aktivnosti i tehnike: nastava stranog jezika i nejezičkog predmeta, savremena tehnologija u CLIL nastavi, didaktički materijali, kriterijumi za ocenjivanje, interkulturalna kompetencija i CLIL, motivacija u CLIL nastavi i kontinuirano usavršavanje nastavnika.

U okviru CLIL kursa bile bi organizovane radionice po grupama nastavnika u zavisnosti od ciklusa obrazovanja: osnovno, srednje i visoko obrazovanje. Takođe, kurs bi sadržao i analizu primera iz nastavne prakse, kako iz neposrednog okruženja (po ugledu na opisan primer Treće beogradske gimnazije), tako i iz inostranstva sa ciljem sagledavanja pozitivnih i negativnih primera koji bi ukazali na dalje smernice razvoja CLIL nastave u našem obrazovnom sistemu.

Zaključak

Na osnovu opisa karakteristike CLIL nastave, uloge nastavnika stranog jezika i nejezičkog predmeta, primera dvojezične nastave u Trećoj beogradskoj gimnaziji kao i različitih modela CLIL kurseva za usavršava-

nje nastavnika, u radu su izdvojene smernice za koncept i tematki sadržaj CLIL kursa pri Filološkom fakultetu u Beogradu. Iako je CLIL nastava uvedena u obrazovni sistem Srbije školske 2004/2005. godine, ipak do danas ne postoje specijalizovani CLIL kursevi pri univerzitetskim institucijama koji bi bili prepoznati u obrazovnom sistemu kao poseban oblik usavršavanja za nastavnike. Smatramo da je za poboljšanje kvaliteta dvojezične nastave na stranom i maternjem jeziku neophodno obezbediti nastavnicima kontinuirano usavršavanje stranog jezika i CLIL tehnika, kao i sistemsko umrežavanje škola i nastavnika u cilju razmene iskustava i njihovo povezivanje sa školama u zemlji i inostranstvu¹⁷.

Primena CLIL nastave u obrazovnom sistemu podrazumeva kontinuirano ulaganje u njen razvoj, a ono se odnosi, pre svega, na dugotrajno i plansko ulaganje u usavršavanje nastavnika.

Literatura

- Beardsmore, H. B. (1993). The European School Model. U: Beardsmore, H. B. (prir.) *European Models of Bilingual Education*. (str. 121 – 155). Clevedon: Multilingual Matters LTD
- Bentley, K. (2010). The Teaching Knowledge Test Course. CLIL Module. Cambridge: Cambridge University Press
- Brown, H.D. (2000). *Principles of Language Learning and Teaching*. New York: Pearson Education
- Coonan, C. M. (1999). Nuovi orientamenti nell'educazione bilingue in Europa. U: Balboni, P.E. (prir.) *Educazione bilingue*. (str. 56-81) Perugia: Guerra edizioni
- Coyle, D. Hood, S. P. & Marsh, D. (2010). *CLIL. Content and Language Integrated Learning*. Cambridge: Cambridge University Press
- Crandall, J. (1999). Content –Based Instruction. U: Spolsky, B. (prir.) *Concise encyclopedia of educational linguistics* (str. 604-610). Amsterdam: Elsevier
- Cummins, J. (1984) *Bilingualism and Special Education: Issues in Assessment and Pedagogy*. Clevedon: Multilingual Matters
- Dale, L. & Tanner, R. (2012). *CLIL Activities. A resource for subject and language teachers*. Cambridge: Cambridge University Press

17 Trenutno CLIL nastavnici u Srbiji su povezani preko FB mreže *CLIL Srbija* preko koje se objavljuju obaveštenja o CLIL seminarima i konferencijama u zemlji i inostranstvu, primeri dobre prakse u zemlji i inostranstvu i slično.

- Filipović, J. Vučo, J. & Đurić, Lj. (2007). Critical Review of Language Education Policies in Compulsory Primary and Secondary Education in Serbia. U: *Current Issues in Language Planning* (str. 222-242), Vol.8, N.1 Channel View Publication
- Marsh, D. (2002). CLIL/EMILE – The European Dimension. Jyväskylä: University of Jyväskylä
- Serragiotto, G. (2003). *C.L.I.L. Apprendere insieme una lingua e contenuti non linguistici*. Perugia: Guerra Edizioni, Welland Ontario: Soleil
- Vučo, J. (2006). U potrazi za sopstvenim modelom dvojezične nastave. U: *Inovacije u nastavi*. (XIX, pp. 41-54). Beograd: Učiteljski fakultet
- Vučo, J. & Zavišin, K. (2013). Neki aspekti razvijanja veština višjezičnosti i višekulturnog opštenja učenika, U: *Kulture u Dijalogu*, Vraneš, A. & Marković, Lj. (ur.) Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu

Izvori

- Dekret br. 211 Nacionalne Agencije za razvoj školske autonomije (it. *Agenzia Nazionale per lo sviluppo dell'Autonomia Scolastica*), 26. 06. 2012. Ministarstvo obrazovanja, Univerziteta i nauke Republike Italije, dostupno preko: http://www.indire.it/lucabas/lkmw_file/bandiConcorsi/Bando%20CLIL%20-%20Invito%20e%20linee%20guida.pdf [15.10.2017.]
- Eurydice (2006). Apprendimento integrato di lingua e contenuto (*Content and Language Integrated Learning – CLIL*) nella scuola in Europa. Bruxelles: Commissione europea
- Izveštaj aktiva za dvojezičnu nastavu o radu bilingvalnih odeljenja u školskoj 2016/17. Autorke izveštaja: Biljana Mijajlović, rukovodilac aktiva za italijanski jezik i Dragana Pavović, rukovodilac aktiva za francuski jezik (interni školski dokument)
- TKT (Teaching Knowledge Test): CLIL, dostupan preko: (<https://www.teachers.cambridgeesol.org/ts/teachingqualifications/clil>) [10.10.2017.]
- Memorandum o saradnji između Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije i Ministarstva za spoljne poslove i međunarodnu saradnju Republike Italije u oblasti rada dvojezičnih srpsko-italijanskih odeljenja u Republici Srbiji, 14.03.2017, dostupan na sajtu Treće beogradske gimnazije: <http://www.trecagimnazija.edu.rs/memorandum-o-saradnji/> [13.10.2017.]
- „Pravilnik o bližim uslovima za ostvarivanje dvojezične nastave“. U: „Službeni glasnik RS“, br.105/2015, 50/2016
- Marsh, D., Mehisto, P., Wolff, D.& Martin, M. J. (2014). *European Framework for CLIL Teacher Education*. Graz: European Center for Modern Languages
- Dostupan preko: https://www.unifg.it/sites/default/files/allegatiparagrafo/20-012014/european_framework_for_clil_teacher_education.pdf [05.10.2017.]

Katarina Zavišin

Summary

TEACHING DIFFERENT SUBJECTS IN A FOREIGN LANGUAGE - PROPOSAL OF A COURSE MODEL FOR TEACHER TRAINING IN CLIL

CLIL (*Content and Language Integrated Learning*) refers to a teaching approach which integrates curriculum subject and a foreign language whereby non-linguistic contents are taught through the medium of the foreign language (Coyle, D. Hood, P. & Marsh, D., 2010). It represents a type of instruction where L2 and non-linguistic contents are of equal importance, both representing the object of study (Marsh, D., Enner, C. & Sygmund, D., 1999). These dual objectives require a special teaching approach, since acquisition of the non-linguistic subject takes place simultaneously with L2 use and through the medium of L2. Therefore, it is important to stress that only an approach to teaching which involves this kind of integration can be defined as CLIL (Eurydice, 2006). Many authors believe that in planning CLIL classes teachers need to take into account the existence of common goals for teaching of a foreign language and non-linguistic content. Such an integrated approach implies that subject teachers need to include certain aspects of L2 into their teaching, while foreign language teachers need to incorporate subject content into their instructions (Coyle, D. Hood, P. & Marsh, D. (2010). With that in mind, organising Teacher Training of Foreign Language Teachers and Subject Teachers in CLIL context is an essential task in the educational system of Serbia that has not been yet fulfilled. The aim of this paper is to present models of Teacher Training in different countries, which are also guidelines for defining a model course for Teacher Training that can be organized at the Faculty of Philology of the University of Belgrade. Our proposals also take into account the description of the legal framework for bilingual teaching as well as examples of organization of teaching practices, along with teaching activities in the bilingual Italian-Serbian section of the Third Belgrade High School. The complexity of CLIL teaching and the importance of the teachers' role indicate a need for constant and systematically improved teacher training in the CLIL context.

Key words: bilingual teaching, Subject Teacher, Foreign Language Teacher, CLIL Teacher training, Third Belgrade High School, Italian-Serbian section, Educational system of the Republic of Serbia